

JAARBOEK

VAN HET

EUROPEES

GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN

PENNINGKUNDE

20
19

INHOUDSTAFEL

<i>In memoriam</i> Juliaan Taelman	
Verantwoordelijken van het EGMP	I
Afdelingen van het EGMP	II
Verlag van de AV van het EGMP FV (25/V/2019)	VI
Recensies	209

Huguette TAYMANS	
Marcel Vandeplassche, een pionier in de veterinaire verloskunde	1
Hugo VANHOUDT	
De Gentse nobel 1582 met twee ineengeslagen handen onder een kroon	10
Eddy KERSENS	
Gutenberg en zijn drukpers op munten en medailles	40
Jeannine JACOBS-DE CONINCK	
Belgische Burgerwacht & Engelse <i>Riflemen</i>	71
Patrick PASMANS	
De prijspenningen van de Landsbond der Belgische Bakkersbazen	89
Luc VAN EECKHOUDT	
De ‘ <i>Ten Langveld</i> ’-medaille 1882/1982/2017 te Hakendover	98
Rudy DILLEN	
Commagene – de muntslag van Antiochus I Theos herbekeken	104
Joris FREDERICKX	
<i>Saint George</i> op munten van Engeland en het Verenigd Koninkrijk	116
William VAN HEMELRYCK	
Functie en gebruik van sceatta’s als munt van de getaxeerde handel	136
René WAERZEGGERS	
Een enigmatische Luikse denarius herontdekt	173
Fons VAN BAELEN	
De muntvondst van Vaalbeek	176
Hendrik VAN CAELENBERGHE	
Twee opmerkelijke kortes voor Filips II	197
Jan MOENS	
De gouden leeuw (<i>lion d’or</i>) 1790 van de Verenigde Belgische Staten	201

DE GOUDEN LEEUW (*LION D'OR*) 1790 VAN DE VERENIGDE BELGISCHE STATEN

Jan MOENS *

schaal 150%

DE GOUDEN LEEUW die de opstandige Verenigde Belgische Staten in 1790 lieten slaan en die werd gegraveerd door de getalenteerde Theodoor van Berckel, wordt terecht aanzien als een van de mooiste munten uit onze nationale numismatiek, en is daarenboven een belangrijk getuigenis van ons verleden. Over dit stuk is dan ook al vaker geschreven, en de lezer zou zich bijgevolg de vraag kunnen stellen wat er nog nieuws over valt te vertellen. Maar deze munt heeft wel degelijk nog een ‘geheim kantje’, dat we in deze bijdrage willen behandelen.

Laten we eerst enkele datums terug in herinnering brengen:

- Na het uitbreken, in oktober 1789, van de succesvolle zgn. ‘Brabantse Omwenteling’, hadden op 4 januari 1790 de Oostenrijkse Nederlanden (zij het zonder Luxemburg) hun onafhankelijkheid uitgeroepen onder de naam (Republiek van de) ‘*Vereenigde Nederlandsche Staeten*’^[1].
- Op 11 januari werd het unieeverdrag tussen de elf Staten goedgekeurd, waarbij de gulden ‘*courant geld*’ als munteenheid werd bevestigd^[2], onderver-

* Met dank aan Lei Lennaerts, voorzitter van het Van Berckel Genootschap, voor zijn medewerking aan dit artikel (zie www.theodoorvanberckel.nl).

[1] In (Vlaamse) numismatische publicaties wordt doorgaans de naam ‘Verenigde Belgische Staten’ gebruikt, vandaar dat we die in dit artikel hebben aangehouden.

[2] De (Karolus)gulden ter waarde van 20 stuiver was in 1521 door Karel V ingevoerd onder de vorm van een muntstuk dat 1,700 g zuiver goud bevatte, in 1544 gevolgd door het zilveren equivalent ervan, dat 19,051 g zuiver zilver bevatte. In 1599, onder Albrecht en Isabella, was het fijngewicht van de zilveren gulden al gedaald tot 11,425 g, maar dergelijke stukken zijn slechts tot in 1603 geslagen. Daarna leefde de gulden enkel voort in de vorm van de dukaton ter waarde van 3 gulden (met omgerekend 10,226 g zuiver zilver per gulden), om vanaf 1755, met de invoering van de kroon ter vervanging van deze dukaton, volledig het karakter van rekenmunt aan te nemen. Om de zaken nog wat complexer te maken, werd

deeld in 20 stuiver en 80 oord; een besluit van 27 mei preciseerde de munten die concreet moesten worden aangemaakt (we laten hier enkele munttypes die werden voorzien maar nooit geslagen buiten beschouwing): munten van 14 gulden (gouden leeuw) in goud, van 3 ½ gulden (zilveren leeuw), 1 gulden en 10 stuiver in zilver, en van 2 en 1 oord in koper. Aangezien één van de redenen van de ontevredenheid met het beleid van de Oostenrijkse keizer Jozef II diens monetaire politiek was geweest^[3], wensten de nieuwe machthebbers niet over één nacht ijs te gaan, en werd een commissie gelast met het exact vastleggen van de massa en het gehalte van de nieuwe munten in edel metaal conform de heersende marktvoorwaarden (voor de koperen 1 en 2 oord werd de bestaande snede van resp. 64 en 32 stukken per Trooise mark behouden).

- Uiterlijk 15 juli werd begonnen met de aanmaak van de gulden en de 10 stuiver (die van de koperstukken moet al vroeger zijn gestart). De ordonnantie terzake is niet teruggevonden, maar dat is wel het geval voor een ordonnantie van 22 juli die de foutieve of minstens ‘barbaarse’ legende IN VNIONE SALVS verving door een nieuwe legende, en waaruit kan worden afgeleid dat de stukken van het eerste type dezelfde massa en hetzelfde gehalte hadden als deze van het tweede type die werden omschreven in deze ordonnantie. Eén en ander werd trouwens nog eens bevestigd in een ordonnantie van 14 augustus (zie Lansens 2018 voor een transcriptie).
- Volgens Dupriez 1897 startte de aanmunting van de gulden en de 10 stuiver van het tweede type op 29 juli, die van de zilveren leeuw op 28 augustus, en die van de gouden leeuw pas in oktober (zie ook verder), op een moment dat de Oostenrijkse troepen reeds waren begonnen aan een tegenoffensief vanuit Luxemburg.
- De aanmunting moet ten laatste zijn stilgevallen op 19 november, dus een tweetal weken vóór 2 december, dag waarop de Oostenrijkse troepen Brussel binnentrokken en er een einde kwam aan de Verenigde Belgische Staten.

in de Zuidelijke Nederlanden trouwens gerekend in twee soorten gulden: de gulden ‘*courant geld*’ of ‘Brabantse’ gulden, en de gulden ‘*wisselgeld*’ of ‘Hollandse’ gulden, sinds 1704 in een vaste verhouding 7 gulden *courant geld* = 6 gulden *wisselgeld*. De in dit artikel vermelde waarden luiden in *courant geld*.

[3] Dit moge blijken uit een hekeldicht dat toen in de Franstalige pers verscheen en luidde als volgt: *Belge, ton sort, sous l'Autrichien | Est le sort le plus misérable | Il exige beaucoup, il ne te donne rien | Et jusqu'à son argent, tout en est détestable*. Waarop het laatste vers precies alludeerde is niet duidelijk, want vergeleken met de monetaire situatie onder die andere vermaledijde ‘*Autrichien*’, Maximiliaan, die drie eeuwen voordien onze gewesten bestuurde (eerst als echtgenoot van Maria van Bourgondië, later als voogd van zijn minderjarige zoon Filips), kenden de Oostenrijkse Nederlanden onder Maria Theresia en Jozef II een grote monetaire stabiliteit. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat de aanmunting van enkele en dubbele gouden soevereinen – vermoedelijk een goede indicator voor de welvaart in onze gewesten – tijdens de 40 jaar durende regering van Maria Theresia opliep tot de tegenwaarde van gemiddeld ca. 200.000 soevereinen *per jaar*, terwijl dit bedrag voor de ganse 10 jaar durende regering van Jozef II *samen* was teruggevallen tot ca. 175.000 soevereinen door de gestegen goudprijs, waaraan de ‘keizer-koster’ toch geen schuld had...

Het meest recente standaardwerk waarin de gouden leeuw wordt beschreven is Vanhoudt 2015. Deze auteur geeft in principe voor al de gecatalogeerde stukken de massa en, voor de stukken in edel metaal, ook het gehalte, zowel in moderne decimale eenheden als in de oorspronkelijke eenheden die in de muntordonnanties werden gebruikt (*zie de tabellen pag. xxv-xxviii*). Voor de zilverstukken van de Verenigde Belgische Staten (nrs. 867-868 en 870-872) wordt een gehalte opgegeven van 873‰ (a.g. 10 denieren 11 ½ grein^[4]) bij een massa van 9,366 g per gulden (a.g. een snede van 7 7/15 stukken per Trooise mark voor de zilveren leeuw van 3 ½ gulden, met de gulden en de 10 stuiver daarmee nagenoeg proportioneel). Maar voor de gouden leeuw van 14 gulden (nr. 869) plaatst Vanhoudt bij het gehalte een vraagteken, en geeft hij een massa op van 8,34 g, waarbij echter wordt gepreciseerd dat dit getal is gebaseerd op wegingen van bestaande stukken en dus niet op officiële documenten.

Ook in De Mey 1963 (nr. 109) en Janssens 1957 ontbreken massa en gehalte.

Voor meer details over munten uit deze periode die in Brussel (juister gezegd, in Brabant) zijn geslagen, kunnen we doorgaans terecht bij de Witte 1894-1897. Dit driedelig standaardwerk bevat heel wat cijfermatige en andere informatie, geput uit eigentijdse archiefstukken, maar bij de gouden leeuw 1790 (nr. 1155) vermeldt de auteur dat de ordonnantie die de aanmunting ervan regelde, en de corresponderende muntrekeningen, niet zijn teruggevonden. Dit hadden Chalon en Cumont trouwens reeds geschreven resp. in 1858 en 1882, en was allicht te wijten aan de chaos die altijd gepaard gaat met een regimewissel. Het is immers geweten dat de Oostenrijkers er alles aan hebben gedaan om de sporen van de Republiek van de Verenigde Belgische Staten uit te wissen (o.a. door het uit omloop nemen van haar munten en het deels vernietigen van haar archieven).

In zijn artikel uit 1882 schrijft Cumont inderdaad dat hij geen ordonnantie m.b.t. de gouden leeuw heeft kunnen terugvinden, en de snede (a.g. de massa) en het gehalte ervan dus niet gekend zijn. Maar in een artikel uit 1883 corrigeerde diezelfde Cumont zijn aanvankelijke vaststelling, omdat hij intussen een verslag had gevonden, opgesteld door ambtenaren die in opdracht van de Oostenrijkse Overheid hadden nagegaan wat er zich in die periode juist had afgespeeld in de Munt van Brussel. Van dit verslag bestaat een voorlopige – en deels foutieve – versie, maar ook een definitieve, en het is deze laatste die Cumont in 1883 gebruikte om zijn bevindingen van het jaar voordien recht te zetten.

Dit tweede verslag bevat wel degelijk cijfergegevens over de massa en het gehalte van de gouden leeuw: deze was geslagen met een snede van 29 ⁵³/₁₀₀ stukken per Trooise mark (a.g. 8,288 g^[5]) en een gehalte van 22 karaat ³/₄ grein (a.g. 919‰^[6]); elke gouden leeuw bevatte dus (theoretisch) 7,619 g zuiver goud.

[4] Dit was hetzelfde gehalte als dat van de Oostenrijkse hele en halve kroon.

[5] Dit sluit dus nauw aan bij de 8,34 g die Vanhoudt opgeeft. Er gold trouwens een ‘remedie’ van 24 aas per gemunte mark, a.g. van ²⁴/₅₁₂₀ ≈ 4,7‰ of dus ongeveer 0,039 g per stuk.

[6] Dit was hetzelfde gehalte als dat van de dubbele en de enkele soeverein die in 1612 door Albrecht en Isabella waren ingevoerd, en onveranderd tot in 1793 onder Frans II werden uitgegeven.

Spijtig genoeg geeft Cumont geen preciese archivalische referentie van het betrokken document, dat hij omschrijft als ‘*une note du 10 janvier 1791, adressée par les officiers de la Monnaie au conseiller des Finances, M. Sanchez d’Aguilar*’. Maar deze informatie wordt bevestigd door gegevens uit het kasboek^[7] waarin de hoeveelheden goud werden genoteerd die voor vermuting aan de Munt van Brussel werden geleverd:

fontes faites le 17. 8bre 1790. pour Les Lions d'or
 au titre de 22. ks: $\frac{3}{4}$ d'un ^{grain} de $29 \frac{53}{100}$ pices au marc
 au poids de $\frac{3}{4}$ d'un grain en aloi et 24 as en poids

Dit kasboek leert ons ook dat de eerste voorbereidingen voor de aanmunting van de gouden leeuw startten op 7 oktober 1790 met het smelten en affineren van een aantal goudstaven, en dat dit vervolgens ook gebeurde op 12, 20, 21, 22, 23, 26 en 29 oktober (op 23 oktober werd ook een beperkte hoeveelheid oude of buitenlandse, vooral Franse, goudstukken omgesmolten). In het totaal zou het gaan om een goede 175 mark of *circa* 43 kg zuiver goud (het kasboek bevat een aantal doorhalingen en is bijgevolg niet altijd duidelijk; zie de bijlage), maar dit is merkkelijk meer dan er werd vermuut: we weten dat er 3.805 gouden leeuwen zijn geslagen, waarvoor iets meer dan 118 mark of bijna 30 kg zuiver goud nodig was.

Het is relevant na te gaan welke verhouding hierbij werd gehanteerd tussen de waarde van het goud en die van het zilver (die, conform de instructies die aan de vermelde commissie waren gegeven, zo nauw mogelijk moest aansluiten bij de marktverhouding, om de uitvoer van munten in het ondergewaardeerde metaal te vermijden).

Aangezien een zilveren gulden $9,366 \times 873\% \approx 8,179$ g zuiver zilver vertegenwoordigde (zie hierboven), bevatten vier zilveren leeuwen $4 \times 8,179 \approx 32,716$ g zuiver zilver, met eenzelfde waarde als $32,716 \div 7,619 \approx 4,294$ g zuiver goud, wat dus een verhouding oplevert van $114,50 \div 7,619 \approx 15,03$.

We kunnen deze waarde vergelijken met deze die van toepassing was op de munten van Maria Theresia en Jozef II. Hun gouden souvereinen werden geslagen volgens een snede van $44 \frac{932}{5733}$ per Trooise mark, hetzij een massa van 5,542 g, met het reeds vermelde gehalte van 919%, en bevatten dus 5,095 g zuiver goud; volgens de ordonnantie van 1755 had dit stuk een koers van 8 gulden 18 $\frac{1}{2}$ stuiver *courant geld*, hetzij 178 $\frac{1}{2}$ stuiver. Voor de zilveren kroon was dit een snede van $8 \frac{341}{1152}$, a.g. een massa van 29,503 g, met een gehalte van 10 denieren 11 $\frac{1}{2}$ grein of 873%, wat dus 25,763 g zuiver zilver opleverde, en een koers van

[7] Dit kasboek, met als titel ‘*Fontes pour les lions d’or 1790*’, heeft als referentie: Algemeen Rijksarchief, Jointe voor het Muntwezen, 1.120, nr. 481.

3 gulden 3 stuiver *courant geld*, hetzij 63 stuiver.^[8] Eén stuiver *courant geld* was dus equivalent aan $5.095 \div 178 \frac{1}{2} \approx 28,542$ mg goud en $25.763 \div 63 \approx 408,94$ mg zilver, hetgeen een verhouding oplevert van $408,94 \div 28,542 \approx 14,33$.

Omwille van de gestegen marktprijs van het goud verhoogde Jozef II begin 1786 de koers van de soeverein van $178 \frac{1}{2}$ naar $186 \frac{2}{3}$ stuiver, in navolging van hetgeen het jaar voordien in Frankrijk was gebeurd (*zie verder*). Voortaan was een stuiver dus equivalent aan 27,336 mg goud, waardoor de verhouding tussen de prijs van het goud en het zilver steeg van 14,33 naar $408,94 \div 27,336 \approx 14,96$. Deze waarde verschilt amper 0,5% van deze die de Verenigde Belgische Staten enkele jaren later toepasten voor de gouden leeuw, zodat deze beslissing van de ‘keizer-koster’ dus niet echt een reden kan hebben gevormd voor de ontevredenheid van de bevolking, omdat ze eigenlijk werd bekrachtigd door de nieuwe machthebbers.^[9]

We kunnen deze drie waarden (14,33 – 14,96 – 15,03) vergelijken met de waarde die in het pre-revolutionaire Frankrijk van kracht was. Daar werd, sinds een decreet van oktober 1785, de *louis d’or* geslagen volgens een snede van 32 per Trooise mark bij een gehalte van 22 karaat of 917‰ en een koers van 24 *livres*; de zilveren *écus* van 6 *livres* werden geslagen volgens een snede van 8,3 per Trooise mark bij een gehalte van 11 denieren of ook 917‰. In Frankrijk lag de verhouding dus op $24 \div 6 \times 32 \div 8,3 \approx 15,42$.^[10] Gelet op het groter financieel-economisch gewicht van dit land t.o.v. de Zuidelijke Nederlanden, moet deze verhouding de markt hebben beheerst, wat betekent dat de gouden leeuw ongeveer 2,5% was ondergewaardeerd t.o.v. de *louis d’or* van na 1785. Had de Republiek van de Verenigde Belgische Staten langer overleefd en meer gouden leeuwen geslagen, dan zouden die misschien naar Frankrijk zijn uitgevoerd om daar te worden omgesmolten. In de troebele periode die Frankrijk en onze gewesten toen – trouwens om uiteenlopende redenen – meemaakten, is dat niet gebeurd, en zijn de meeste gouden leeuwen na het opdoeken van de Verenigde Belgische Staten door hun bezitters gekoesterd als historisch aandenken.^[11]

^[8] Vanhoudt 2015 geeft een koers van 153 stuiver *wisselgeld* voor de gouden soeverein, maar van slechts 48 stuiver *wisselgeld* voor de zilveren kroon; de ordonnantie die de uitgifte van dit laatste stuk regelt, vermeldt wel degelijk een uitgiftekoers van 54 stuiver *wisselgeld*, dus $54 \times 7 \div 6 = 63$ stuiver *courant geld*. De koersen in Chalon 1890 zijn correct.

^[9] Indien de gouden leeuw zou zijn geslagen met dezelfde verhouding tussen de waarde van het goud en het zilver als deze die Jozef II in 1786 had vastgelegd, dan zou – bij behoud van het gehalte – de snede ervan $29 \frac{79}{200}$ i.p.v. $29 \frac{53}{100}$ hebben moeten bedragen.

^[10] Dit decreet wijzigde de snede van de goudstukken die in 1726 was vastgelegd op 30 *louis d’or* per Trooise mark, terwijl de karakteristieken van de Franse zilverstukken onveranderd bleven; a.g. lag de waardeverhouding tussen goud en zilver in Frankrijk dus tot 1785 op $24 \div 6 \times 30 \div 8,3 \approx 14,46$, waarde die nagenoeg samenviel met de ‘Oostenrijkse’ 14,33. De verhoging van 14,46 naar 15,42 werd door toenmalige monetaristen trouwens als (te) bruusk ervaren. Dit was waarschijnlijk de reden waarom ze in de Zuidelijke Nederlanden slechts gedeeltelijk werd gevolgd door de keizerlijke resp. republikeinse autoriteiten.

^[11] Herinneren we er ook aan dat, enkele jaren later, de Zuidelijke Nederlanden werden ingelijfd bij Frankrijk, waardoor in onze Gewesten continu in waarde dalend papiergeld in omloop kwam. Conform de Wet van Gresham (*‘bad money drives out good money’* = het slechte geld verdrijft het goede [uit de circulatie]), verdwenen muntstukken in edel metaal daardoor sowieso uit de omloop.

Cumont 1883 preciseert dat van het oorspronkelijk slagaantal van 3.805 ex., er zich nog 988 ex. (en niet 800 zoals de Witte vermeldt) in de Munt van Brussel bevonden op het moment dat de Oostenrijkers de heerschappij over de Zuidelijke Nederlanden heroverden. De stukken van de Verenigde Belgische Staten werden op 28 januari 1791 door de Oostenrijkse machthebbers ontmunt. Ten gevolge daarvan werden op 12 februari 1791 nog 638 bijkomende gouden leeuwen die zich bevonden in de verschillende Rijkskassen, overgemaakt aan de Munt. Het totaal was dus 1.626 ex., die werden omgesmolten om er in 1791 goudstukken met het jaartal 1789 en de beeldenaar van de intussen overleden Jozef II mee te slaan, omdat er nog geen stempels beschikbaar waren met de beeldenaar van zijn opvolger Leopold II, die trouwens reeds op 1 maart 1792 overleed. **Er resten vandaag dus hoogstens amper 2.179 ex. van deze prachtige munt.**^[12]

Ook de zilveren en koperen munten waarop de Oostenrijkse machthebbers de hand konden leggen, verdwenen in de smeltkroes. Blijkbaar was het de Oostenrijkers er om te doen alle sporen van de opstandige republiek uit te wissen, en het is bijgevolg niet onlogisch aan te nemen dat ook het stempelmateriaal waarmee de munten werden geslagen, werd vernietigd. Aangezien, zoals gezegd, de aanmunting van de gouden leeuw pas in oktober startte, is de kans inderdaad groot dat de voor- en keerzijdestempel(s) ervan zich nog in de Munt van Brussel bevonden op het moment dat die begin december terug in Oostenrijkse handen kwam, en werden vernietigd. Lallemand *et al.* 1977 maakt in ieder geval geen gewag van stempels voor de gouden leeuw, hoewel die catalogus nochtans heel wat slagmateriaal van Theodoor van Berckel beschrijft^[13].

Voor de volledigheid preciseren we hier de gegevens, nodig voor de conversie van predecimale naar decimale eenheden:

- *voor de massa*

1 Trooise mark = 8 ons = 160 engels = 5.120 aas \approx 244,75 g^[14]; voor zuiver goud geldt echter 1 Trooise mark = 24 karaat = 288 grein = 6.912 gedeeltens
- *voor het goudgehalte*

onderverdeling in 24 karaat, met de karaat verder onderverdeeld in 12 grein; 1 karaat = 41,67‰ en 1 grein = 3,47‰ zuiver goud
- *voor het zilveragehalte*

onderverdeling in 12 denieren, met de denier verder onderverdeeld in 24 grein; 1 denier = 83,33‰ en 1 grein = 3,47‰ zuiver zilver.

Merk op dat termen karaat en grein dus werden gebruikt voor onderverdelingen van zowel de goudmassa als het goudgehalte, ten belope van resp. $\frac{1}{24}$ en $\frac{1}{288}$.

^[12] Niettemin bestempelde Cumont dit stuk in 1882 als '*point rare*' ('allesbehalve zeldzaam').

^[13] Zie ook Lennaerts 2014 en Nuijtens 2002.

^[14] Janssens 1957 hanteert c. 246,08 g, maar dit is de massa van de Hollandse mark.

Literatuur (referenties met een * kunnen worden geraadpleegd op het Internet)

- * Chalon 1858 = R. CHALON, Quelques médailles satiriques de la révolution des patriotes, *RBN XIV*, p. 49-57 = www.numisbel.be/1858_6.pdf
- * Chalon 1890 = R. CHALON, Tableau indiquant les monnaies de compte et les monnaies réelles en usage dans le Brabant, à l'époque de l'invasion française, en 1794, *RBN XLVI*, p. 69-79 = www.numisbel.be/1890_6.pdf
- * Cumont 1882 = G. CUMONT, Les monnaies des États-Belgiques-Unis – Révolution de 1789-1790, *RBN XXXVIII*, p. 627-633 = www.numisbel.be/1882_26.pdf
- * Cumont 1883 = G. CUMONT, Les monnaies des États-Belgiques-Unis, *RBN XXXIX*, p. 323-332 = www.numisbel.be/1883_10.pdf
- * Cumont 1885 = G. CUMONT, *Les monnaies des États-Belgiques-Unis, Révolution brabançonne 1789-1790*, Bruxelles, VIII+57 p., 2 pl. = www.numisbel.be/Cumont_1885.pdf
- De Mey 1963 = J. DE MEY, *Les monnaies belgo-luxembourgeoises de Charles III à Guillaume Ier*, Bruxelles, 87 p.
- * de Witte 1894-1897 = A. DE WITTE, *Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant et marquis du Saint Empire Romain [Histoire monétaire du Brabant]*, 3 vol., Anvers, 213+345+409 p., 24+25+36 pl. = www.numisbel.be/Dewitte_3.pdf (vol. 3)
- Dupriez 1897 = Ch. DUPRIEZ, Notes sur les monnaies des États-Belgiques-Unis, *Gazette numismatique*, vol. 2
- Janssens 1957 = V. JANSSENS, *Het geldwezen der Oostenrijkse Nederlanden*, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten nr. 29, Brussel, XX+347 p.
- Lallemand et al. 1977 = J. LALLEMAND, J. LIPPENS, M. THIRION & A. VAN KEYMEULEN, *Catalogus van de Patrijzen en Matrijzen van het Museum van het Munthof*, 2 vol., Brussel, 490+533 p.
- Lansen 2018 = A.J. LANSEN, Contemporain handgeschreven afschrift van de *Ordonnantie van het Souvereyn Congres der Vereenigde Nederlandsche Staeten over de nieuw geslaegen Geldspeciën* van 14 augustus 1790, *De Muntmeester* 13-1, p. 14-38
- * Lennaerts 2014 = L. LENNAERTS, De omzwingingen van een verzameling. Stempels van Theodoor van Berckel nader bekeken, *De Beeldenaar* 38-5, p. 201-204 = www.theodoorvanberckel.nl/img/13_pdfsam_97563-14_Beeldenaar_5.pdf
- * Nuijttens 2002 = M. NUIJTENS, En toch nog "1790", *JEGMP* 2002, p. 23-32 = www.egmpvzw.be/Pdf/jaarboeken/2000%20-%202010/JEGMP_2002_2.pdf
- Vanhoudt 2015 = H. VANHOUDT, *De munten van de Bourgondische, Spaanse en Oostenrijkse Nederlanden en de Franse en Hollandse periode (1434-1830)*, Heverlee, XXXV+623 p.
- Van Keymeulen 1981 = A. VAN KEYMEULEN, *Munten van de Zuidelijke Nederlanden, van Albrecht en Isabella tot Willem I* (tentoonstellingscatalogus), Brussel, x+256 p., 26 pl.

p

Waarom de Witte in zijn werk (meer bepaald vol. 3, p. 349-357) de informatie waarover Cumont beschikte, niet heeft verwerkt, is niet meteen duidelijk. De Witte werd pas in 1885 lid van het KBGN (en dus abonnee van de *RBN*), en heeft misschien om die reden Cumont's artikels uit 1882 en 1883 niet gelezen (en blijkbaar ook niet diens publicatie uit 1885), maar beide numismaten moeten elkaar in de loop der jaren zeker hebben ontmoet (ze waren blijkens de gepubliceerde lijsten lid tot minstens 1913, en waren allebei aanwezig op meerdere vergaderingen, zoals kan worden vastgesteld aan de hand van de ver-

slagen). Maar Cumont's bevindingen zijn ook aan de aandacht van Vanhoudt ontsnapt; wat meer is, in de tentoonstellingscatalogus die Van Keymeulen (toenmalig medewerker van het Penningkabinet in Brussel) in 1981 opmaakte, staan de snede en het gehalte van de gouden leeuw wel degelijk correct vermeld (nr. 238), maar ook die informatie heeft Vanhoudt blijkbaar over het hoofd gezien. Deze kleine schoonheidsfoutjes doen natuurlijk geen afbreuk aan de numismatische verdiensten van de Witte en Vanhoudt.

BIJLAGE – PAGINA UIT HET KASBOEK MET SAMENVATTENDE STAAT

Relevé du Magasin de la Monnaie au 31 Janvier 1790

No.	Lieu Et	Marchés				Fines				Marchés				
		ms	l	g	gr	ms	l	g	gr	ms	l	g	gr	
78	Levée de fonds receivable	26	3	16	21	7/2	21	-	2	8				
79	D. du Depot	26	3	7	20	7/2	26	1	5	8				
80	D. " " " "	21	6	5	23	10/2	21	16	-	18				
8	D. de la nouvelle recette	5	3	7	23	11	5	7	10	18				
10	D. " " " "	1	1	8	20	-	-	20	-	-				
16	D. " " " "	1	5	3	16	21	5/2	1	11	-	18			
17	D. " " " "	1	-	17	8	20	7/2	-	20	1	10			
17	D. " " " "	2	12	24	22	10	-	15	4	14				
22	D. " " " "	6	1	14	16	21	5/2	3	18	5	12			
25	D. " " " "	1	1	18	16	19	-	-	20	6	20			
29	D. " " " "	8	3	19	8	21	6	7	14	7	19			
30	D. " " " "	1	5	17	-	23	1/2	1	15	11	20			
34	D. " " " "	-	5	3	16	22	7	-	14	8	16			
35	D. " " " "	1	1	18	16	21	7	1	2	7	7			
36	D. " " " "	1	1	5	14	19	6	-	22	7	15			
37	D. " " " "	-	6	7	16	19	1	-	15	5	8			
37	D. " " " "	2	-	1	24	19	1	1	14	4	12			
40	D. " " " "	-	7	11	24	23	2	-	21	11	15			
42	D. " " " "	-	7	8	16	19	4	-	17	11	7			
43	D. " " " "	1	-	5	-	19	6/2	-	20	5	4			
46	D. " " " "	5	3	2	24	22	3	4	23	11	17			
47	D. " " " "	-	-	-	16	16	20	2	-	2	23			
52	D. " " " "	4	3	2	-	21	9/2	3	23	8	10			
56	D. " " " "	11	6	6	24	20	4	11	11	1	19			
57	D. " " " "	2	7	16	16	19	7	2	10	3	10			
58	D. " " " "	-	-	8	24	5	4	-	-	2	11			
59	D. " " " "	-	1	17	8	20	4	-	4	8	19			
60	D. " " " "	-	5	10	-	17	8	-	12	1	18			
61	D. " " " "	4	6	5	-	24	4/2	4	5	7	23			
	Or provenant du Depot n.º 1	11	2	4	-	20	9/2	11	7	2	18			
	D. " " " "	11	2	4	-	23	10/2	11	4	11	11			
		179 62								169 28 17				
	Spécies d'or fondus receivable	2	5	13	-	21	11/2	2	11	4	14			
	Spécies d'arg. sortant	-	-	-	-	-	7/2	-	-	-	8	10		
	Spécies d'or	2	4	8	-	21	7/2	2	7	1	18			
	D. " " " "	-	1	11	8	18	1/2	-	3	7	18			
	D. " " " "	-	7	19	-	19	-	-	18	11	-			
		186 4 13 8								175 14 1 5				
		186 1138												